

Firdovsiyyə Əhmədova

*Tarix üzrə
fəlsəfə doktoru,
dosent*

başlanğıcı ötən sayımızda

Azərbaycandan neft almaq imkanı ehtimalının təsirsiz qaldığı vəziyyətdə, fevralın 13-də Çiçerinin müavini Qaraxan Kirova teleqram göndərir və Azərbaycanın müstəqilliyini tanımada Diyar Komitəsini, təkrar təkidlərə vadar edən mülahizələrə aydınlıq məqsədilə bir sıra (Azərbaycan hökumətinin daxili və xarici siyasəti ilə bağlı) məlumatlar tələb edir: «Yalnız bu məlumatları aldıqdan sonra tanıma barədə məsələni həll etmək olar». Sorğuya cavab Diyar Komitəsindən öncə AK(b)P MK-dan verilir. Belə ki, fevralın 11-də Bakıda gizli şərhitdə RK(b) P Bakı Komitəsinin, «Hümmət» və «Ədalət» təşkilatlarının qurultayı oldu. «gBütün kommunist partiyalarını «Azərbaycan Kommunist (bolşeviklər) Partiyası» adı altında birləşdirmək» lazım bilindi. «AK(b)P» ideyası birmənalı qarşılanmadı. Qafqaz Diyar Komitəsinin Gürcüstanın olan üzvləri etiraz mövqeyində dayanmışdılar. RK(b)P MK «təcili sərəncamla məsələnin lazımı həllini təmin etmiş», AK(b)P «Qafqaz ölkə təşkilatının bir hissəsi elan edilmiş və o, «Qafqaz ölkə komitəsini öz rəhbər orqanı» hesab etmişdi. AK(b)P-nin I qurultayı inqilabi çıxışı qərarlaşdırdı. Tezliklə siyasi xəttin əks qütbə dəyişməsi səbəbindən AK(b)P MK fevralın 17-də keçirdiyi iclasında Azərbaycanın müstəqilliyi ilə bağlı RSFSR XİK-nin yeni sorğusunu müzakirə edib, müstəqilliyi tanıma aktını lüzumsuz və faydasız hesab etdiyini Moskvaya bildirmək qərarına gəlmişdir.

Azərbaycanın müstəqilliyinin Rusiya tərəfindən tanınması məsələsi taktiki mənada daşdığından prinsipial əhəmiyyət kəsb etmirdi. Prinsipial olan Bakının ələ keçirilməsi idi. Hələ 1919-cu ilin fevralında «gbakılıların əhval-ruhiyyəsi sürətli və həlledici hərəkət üçün istifadə» göstərişi alan Xəzər-Qafqaz cəbhəsinin hərbi inqilab şurası məqsədyönlü tədbirlər görürdü. Qafqaz cəbhəsindəki qələbə Bakını almağın başlıca şərti idi. Fevralın 19-da Leninin Staline tapşırığı həmin istiqamətdə olmuşdu: «Denikini axıradək əzməyi ən vacib, təxirəsalınmaz vəzifə hesab edir, bunun üçün siz Qafqaz cəbhəsinə kömək göndərməyi var qüvvə ilə sürətləndirməlisiniz». Stalini «idarə səlahiyyətləri haqqında höcətləşməməyə» çağıran Lenin Cənub-Qərb cəbhəsindən Qafqaz cəbhəsinə qoşun gətirilməsini də ona həvalə etdi. Lakin Qərb cəbhəsindəki vəziyyətin ağırlaşması qırmızı ordu hissələrini cənub (Qafqaz) cəbhəsindən qərb (Polşa) istiqamətində yerləşdirməyi tələb

edirdi. Bu səbəbdən də Lenin qısa bir müddət üçün Azərbaycan hökumətinə qarşı sərt hərbi-diplomatik təzyiq xəttində tərəddüd etdi. Martın 11-də L.Trotskiyə teleqramında yazırdı: «Xanxoyski mübahisə etsə də, danışıqlara bərk can atır. Əgər bütün qüvvələri Polşaya və Finlandiyaya qarşı yönəltmək lazım gələydəydi və dinc yolla neft əldə etmək mümkün olsaydı, orada müharibəni təxirə salmaq yaxşı olmasaydı», «gindi başlıca vəzifə Qafqaz əmək ordusu deyil, Qərb cəbhəsinə ən tezliklə maksimum qoşun yeridilməsini

Azərbaycan xalqının müqəddəratını dəyişən tarix: 27 Aprel 1920-ci il

hazırlamaqdır» deyən Lenin düz 6 gün sonra tarixdə çox məşhur teleqramlarından birini Şmilqaya və Orconikidzeye göndərdi: «Bakını almaq bizə olduqca və olduqca zəruridir. Bütün səyinizi buna vering Qüvvələr yeridilməsi haqqında Baş komandanla şərtləşin». Teleqramın surətində Orconikidze yazmışdı: «**Teleqram Bakıya hücum hazırlanması dövrünə aiddir. Əməliyyat hazırlanmış**

tana qarşı «daha ehtiyatlı» siyasət isə beynəlxalq səviyyədə bu ölkəyə olan münasibətdən, gürcü siyasi elitesini dəyərləndirmədən, bolşevik elitesinin gürcü liderləri ilə təmaslardan qaynaqlana bilərdi. L.Trotski də həmin mövqeni paylaşdı. Gürcüstan tam toxunulmazlıq və neft və edib, onunla iş birliyi qurmaq tərəfdarı idi. Bunun müqabilində Bakıya sahib olmaq planı baş tuta bilərdi. «A-

nasibətlər qurmaq cəhdi göstərirdi. Azərbaycan hökumətinin Rusiyaya iqtisadi əməkdaşlıq təklifli müraciəti təsirsiz qalmışdı. Martın axırlarında Azərbaycan hökuməti ilə neft və neft məhsullarının Volqa yolu ilə Mərkəzə (Rusiyaya) çatdırılması haqqında saziş bağlandı. Lakin Bakıda imzalanmış saziş Moskvada dəstək qazanmadı. Aprelin əvvəlləri üçün XI sovet ordusu hissələri Azərbaycan

Baş yanacaq idarəsinin Qafqazdakı təmsilçisi N.Solovyov tənqidə məruz qoydu. «Diyar Komitəsinin siyasi işinə zərər vurduğu və neftin nəqlini ləngitdiyi» səbəbindən Qaraxanın fəaliyyətini ittiham edən teleqramı Leninə və Rıkova göndərdi.

Rusiya xalq xarici işlər komissarlığının diplomatik manevrləri, Leninin ehtiyatlı davranmağa dair təlimatı Azərbaycana hərbi müdaxiləni beynəlxalq səviyyədə pərdələməyə xidmət etdiyi halda, Rusiya xalq komissarları Sovetinin bir sıra nümayəndələri, o cümlədən Bakı neftini yubanmadan, asanlıqla əldə etmək istəyən məmurlar Rusiya hakimiyyətinin Azərbaycana qarşı sərt siyasətinin, təzyiqinin davam etdirilməsini faydalı sayırdılar. Qaraxanın «ticarət-iqtisadi» sahədə olsa da belə danışıqlara hazır olduqlarını bildirməsini müsəlmanların mövqeyini gücləndirməsi, [AC] hökumətini daha az sözbəxan etməsi kimi qiymətləndirirdilər. Belə olduğu təqdirdə isə neftin az həcmdə, böyük ləngimlərlə və çox baha qiymətlə göndəriləcəyini proqnozlaşdırırdılar.

Bakı ilə münasibətlərdə təzyiq amilinin tərəfdarı olan bolşevik rəhbərlərindən Y.Rudzutak aprelin 25-də Həştərxandan Moskvaya göndərdiyi teleqramda tövsiyələrini bildirmişdi: «Bakıda vəziyyəti kəskinləşdirən erməni – tatar münasibətləridir. Hökumət tatar milliyətinə arxalanır. Çevrilişi yalnız müsəlmanlara dayaqlanmaqla həyata keçirmək mümkündür, bununla bərabər məsul vəzifələrə bir erməni belə təyin etmək olmaz. Çiçerinin susması Azərbaycan hökumətini qorxuya saldı». Hərbi təhdid altında Azərbaycan hökumətindən hər pud üçün 10-15 rubl qiymətinə neft ehtiyatlarının yarısını almağın mümkünlüyünü yazan Rudzutak naviqasiya vaxtı keçdiyindən Bakı məsələlərini bu və ya digər şəkildə təcili həll etməyi lazım bilirdi.

ardı gələn sayımızda

dığı». Hazırlanan əməliyyatın gerçəkləşməsi 40 gün uzandı. Son dərəcə qətiyyətli görünən Lenin ehtiyatlı davranmağı da unutmurdu: «gbəyanatlarda son dərəcə diplomatik olmaq və möhkəm yerli Sovet hakimiyyəti hazırlanmışını tamamilə yəqin etmək lazımdır». Bu ehtiyatın mənbəyində Azərbaycan hökumətinin prinsipial müqaviməti, Qərb cəbhəsindəki gərgin vəziyyətlə yanaşı, Bakıda 1918-ci ildəki sovet hakimiyyətinin aqibətindən çıxan dərslər də dayanırdı. Ən mühümü isə Azərbaycanın müstəqilliyinin Avropa ölkələri tərəfindən tanınmasından irəli gəlirdi. Məhz bu baxımdan «Gürcüstan haqqında da eynilə hərəkət etməli, öz də Gürcüstan daha ehtiyatla yanaşmağı» məsləhət görürdü. Gürcüs-

zərbaycanın Gürcüstan tərəfindən dəstəklənmək imkanını diqqətdə saxlamağı» tapşırın Troski martın 21-də Stalindən soruşurdu ki, Bakını ələ keçirib saxlamaq üçün dərhal əməliyyat keçirməyi mümkündür mü hesab edir. Stalindən cavab ələ həmin gün alındı: «Qalan qüvvələrlə Bakı rayonunu asanlıqla tutmaq mümkündür». Bitərəflilik və edimlə, Stalin gürcüləri təhlükəsiz hesab edirdi. Səhəri gün, martın 22-də Trotski bütün keçmiş Bakı quberniyası rayonunu ələ keçirmək məqsədilə Bakı üzərinə ümumi istiqamətdə hücumu davam etdirmək vəzifəsi haqqında tapşırıq verdi. 6 gün sonra bu vəzifənin icrasına başlanmışdı. Eyni zaman kəsiyində RK(b)P Qafqaz Diyar Komitəsi Azərbaycanla ticari mü-

sərhədlərinə lap yaxınlaşmış vəziyyətdə idi. Bu vəziyyəti görən F.Xoyski aprelin 15-də Çiçerine sonuncu notasını göndərdi, sovet qoşunlarının Azərbaycan sərhədləri yaxınlığında cəmlənməsinin səbəb və məqsədləri haqqında təcili məlumat verməyi xahiş etdi. Sovet hökuməti diplomatik maneərdən imtina etmədi. İki gün sonra, aprelin 17-də Azərbaycanla ticarət-iqtisadi əlaqələr yaratmağa razılıq məzmunlu teleqram göndərdi. Çiçerinin müavini Qaraxandan Sovet Rusiyasının ticarət-iqtisadi münasibətlərə dair danışıqlara hazır olduğunu haqqında teleqram alındı. Diqqəti az sonra Azərbaycana qarşı həyata keçiriləcək hərbi müdaxilə planından yayındırmaq məqsədilə atılmış bu addımı Rusiya